

jakog izvoznog sektora jer je na taj način jedino moguće prihodovati ino valutu i u dugom roku izgraditi održiv privredni sistem.

Zaključujem da je rukopis „**Keynes, Minsky and Financial Crises in Emerging Markets**” Ognjena Radonjića i Srđana Kokotovića važna teorijska rasprava podržana konkretnim empirijskim podacima koja značajno doprinosi našem boljem razumevanju važne problematike prirode i uzroka finansijskih kriza kako u razvijenim tako i u zemljama u razvoju. Saglasan sam sa mišljenjem koje je u Uvodnoj reči ove knjige izneo cenjeni profesor ekonomije Mark Lavoie (Marc Lavoie) da su Ognjen Radonjić i Srđan Kokotović „...učinili veličanstven

posao opoziva standardnog pogleda na finansijska tržišta – Hipoteze efikasnih finansijskih tržišta – kao i analize konkurentskih teorija Kejnza i Minskog... ..Radonjić i Kokotović su čitaocima podarili jedinstven doprinos tako što su objasnili (ponekad zalazeći u sitne detalje) evolutivno kretanje privreda Istočne Evrope pre i posle izbijanja svetske finansijske krize pomoću Minskijevog analitičkog okvira kojeg su oni razvili.” Stoga, imam veliko zadovoljstvo da ovu knjigu preporučim za čitanje ne samo naučnicima i političarima, već i svim laicima koji su zainteresovani za sopstvenu dobrobit.

Boško Živković

Internet i (ne)društvenost

Dalibor Petrović, *Društvenost u doba interneta*, Novi Sad: Akademska knjiga, Novi Sad, 2013

Pitanje o tome kako, odnosno da li nove tehnologije utiču na društvenost, prisutna je dugo u društvenim teorijama. Najpre su to bile tehnologije koje su omogućavale da se brže savlada prostorna udaljenost, da bi zatim na scenu stupile komunikacione tehnologije, poput telegrafa i telefona, koje su pružile mogućnost komuniciranja na daljinu. Sa omasovljenjem interneta i informaciono komunikacionih tehnologija (IKT), a u poslednjih nekoliko godina platformama za umrežavanje, poput Fejsbuka (Facebook) i Tvitera (Twitter) i aplikacija poput Viber-a i WhatsApp-a koje u sebi kombinuju nekoliko vidova

komunikacije (SMS, MMS, poziv, pa čak i video poziv), ovo pitanje postaje sve važnije.

Dalibor Petrović u sociološkoj zajednici Srbije, poznat je kao jedan od retkih sociologa koji se bavi uticajem IKT. Naime, iako je ova tema postala popularna ne samo u marketinškim istraživanjima, nego i na univerzitetima i institutima širom sveta, na domaćoj sociološkoj sceni ona još uvek nije uzela dovoljno maha. O kvalitetu štiva čiji je prikaz ovde urađen, dovoljno govori činjenica da je knjiga bila u najužem izboru za nagradu Vojin Milić koju dodeljuje Srpsko sociološko društvo, za najbolju

sociološku knjigu objavljenu 2013. godine. Ova knjiga, nastavak je dugogodišnje rada Dalibora Petrovića kada je reč o analizi interneta, odnosno njegovom uticaju na društvene odnose i interpersonalnu komunikaciju kao sredstva za društvenu interakciju.

Pored opsežne teorijske i analitičke diskusije Petrović je sproveo i istraživanje korisnika interneta u Srbiji u cilju obogaćivanja svojih nalaza. Samo istraživanje urađeno je na uzorku od 1063 ispitanika putem online ankete i uz dodatak od 15 intervjua, od kojih su neki urađeni LuL, dok su drugi obavljeni putem Skype-a. Jedna, ako ne i glavna hipoteza istraživanja bila je da internet kao medij podstiče umrežavanje pojedinaca, održavanje veza i kreira nove. Ova poslednja pretpostavka, možda je i najznačajnije pitanje koje Petrović postavlja, s obzirom na nove mogućnosti koji internet pruža. Ovde se pre svega misli na prostor za upoznavanje koji internet kreira (Petrović će ovu osobenost interneta nazvati prokreativnom), omogućavajući tako korisnicima da ne samo održavaju stare, već i stvaraju nove veze. Kada je reč o strukturi knjige, Petrović je podelio na šest poglavlja, gde se prva dva odnose na teorijske koncepte koji se mogu koristiti pri istraživanju interneta. Ostala četiri poglavlja su analitičko-empirijskog karaktera i govore pre svega o različitim istraživanjima (uključujući i ono koje je on sproveo) interneta kao medija za interpersonalnu komunikaciju.

Prvo poglavlje pod nazivom *Društvena konstrukcija interneta*, Petrović započinje odnosom tehnologije i društva, koje Petrović predstavlja kao dilemu „kokoške i jajeta“. Prateći razvoj teorijskih ideja od društvenog

konstruktivizma Kolinsa (Collins) i Bajkera (Bijker), odnosno društvene konstrukcije tehnologije kako se zvala njegova podvarijanta, preko Finberga (Feenberg) i Kastelsa (Castels), on dolazi do zaključka da su tehnologija i društvo međusobno isprepletani i da ih je moguće sagledati samo u međuvezi. Naime, prema Kastelsu, na koga se Petrović često poziva, tehnologija jeste društvo, a društvo se s druge strane ne može prikazati bez svojih tehnoloških alata. U nastavku ovog poglavlja Petrović piše o korisnicima i uticajem tehnologije na njih. Kako bi objasnio uticaj tehnologije na korisnika on koristi Fenbergov pojam *kreativne apropijacije* u smislu sposobnosti, to jest mogućnost korisnika da menjaju ili iznova stvaraju tehnička sredstva. Rečju, kreativna apropijacija govori u prilog tezi da su upravo korisnici ti koji konstruišu internet.

U poglavlju *Transformacija društvenosti* autor zapaža da i pored toga što u kasnoj modernosti dolazi do individualizacije društvenih odnosa i do iskorenjivanja društvenih odnosa iz lokalizovanog konteksta društvene interakcije, taj proces ne vodi nužno ka otuđenom pojedincu. Dakle, iako u kasnoj modernosti sve češće susrećemo pojedinca iskorenjenog iz tradicionalnih društvenih veza i odnosa, on se zahvaljujući umreženom individualizmu iznova *reukorenjuje*. Informativno komunikacione tehnologije (IKT) ovde su od velike važnosti, jer upravo je zbog njih pojedinac u mogućnosti da sve slobodnije i nezavisnije gradi svoju mrežu društvenih odnosa i da se ukoreni. Naročito je važan internet kao medij koji tim atomiziranim pojedincima nudi ne samo mogućnost komunikacije sa drugim pojedincima, već i prostor gde

se oni mogu međusobno upoznati i družiti.

Uvod u svoje istraživanje o internetu kao komunikacionom mediju Petrović nastavlja u četvrtom poglavlju. Prvi deo poglavlja bavi se *internet-pesimizmom*, odnosno razlozima zbog kojih danas vlada mišljenje o internetu kao krivcu za sve veću usamljenost pojedinaca, a zatim piše o specifičnostima interneta, odnosno njegovoj transmisionoj i prokreativnoj funkciji. I dok *transmisiona* uloga interneta ukazuje na njegovu sposobnost da prenese informacije na daljinu, odnosno da bude kanal za posredovanje komunikacije između već poznatih osoba, dotle *prokreativna* funkcija omogućava reukorenjivanje pojedinca kroz nove društvene odnose. Naime, zahvaljujući svojoj prokreativnosti internet je prostor za društvenu interakciju, odnosno mesto za održavanje postojećih personalnih mreža i obogaćivanje personalnih mreža novim društvenim kontaktima. Ova poslednja funkcija interneta ujedno je i glavna razlika između njega i svih drugih medija koji trenutno postoje. U drugom delu on analizira analitički okvir za istraživanje koje je sproveo, a čije rezultate prikazuje u narednim poglavljima.

Internet i personalne mreže je poglavlje u kojem autor izlaže rezultate istraživanja, pre svega one rezultate koje se odnose na obrasce društvenosti u Srbiji, to jest personalnih mreža korisnika interneta u Srbiji i uloga interneta kao interpersonalnog medija. Glavni nalaz odnosi se na uticaj interneta kao medija interpersonalne komunikacije na održavanje veza između pojedinaca. Rezultati sprovedenog istraživanja potvrđuju rezultate iz Petrovićevih ranijih istraživanja. Kada je reč o

korisnicima interneta u Srbiji, internet je osnovno sredstvo komunikacije kada je upitanju održavanje slabih veza, dok su u održavanju jakih veza telefonski poziv i susreti uživo i dalje od velike važnosti. Drugim rečima, internet je dopunio postojeće načine interpersonalne komunikacije, nudeći pojedincu još jedan kanal putem koga on može da održava postojeće i stvara nove društvene odnose.

Prema rezultatima istraživanja interneta koje je Petrović sproveo, on predstavlja jedan od najznačajnijih mesta za sticanje novih kontakata. Usled svoje prokreativne funkcije on predstavlja mesto na kojem pojedinci međusobno komuniciraju i ne samo što održavaju postojeće, već stiču i nove kontakte, koji ne ostaju samo virtuelni, već se prenose i na ne virtuelni, odnosno fizički svet. Vođen ponašanjima korisnika interneta u Srbiji, Petrović u poglavlju *Društveni odnosi na internetu*, donosi zaključak da će u budućnosti on biti personalni komunikacioni centar (ako to već nije postao) i način putem kojeg će se ispoljavati društvenost u svakodnevnom životu.

Poslednje poglavlje ove knjige *Internet i društveni kapital* pokušava da odgovori na pitanje da li društveni kapital može biti virtuelan i da li internet može poslužiti kao instrument za njegovo kreiranje. S obzirom da se društveni kapital prema Petroviću „za razliku od finansijskog ili ljudskog kapitala ne nalazi u.....vlasništvu pojedinca već leži u odnosima koje pojedinac gradi sa drugim pojedincima“ (str. 208), logičan je zaključak da se i na internetu na kojem pojedinac komunicira s drugima ovaj kapital može održavati i kreirati. U ovom delu on daje preglede studija

čiji rezultati su doveli do različitih zaključaka kada je o uticaju interneta na društveni kapital, a zatim prelazi na analizu društvenog kapitala korisnika interneta u Srbiji. Rezultati istraživanja pokazuju da internet može biti u funkciji kreiranja društvenog kapitala. Drugim rečima, internet daje okvir u kojem korisnik sam može da bira da li će se ponašati prokreativno i tako širiti svoju mrežu odnosa i povećavati svoj društveni kapital, ili će pak taj okvir koristiti samo za održavanje već postojećih društvenih odnosa.

Istraživanje koje je sproveo Petrović, kao i pregled teorija koje na različite načine objašnjavaju tehnologiju i društvo i samu društvenost, daju novi pogled o uticaju interneta na (ne)društvenost. Iako sam autor ne pretenduje da u ovoj knjizi da sveobuhvatnu analizu IKT i interneta, on se pri svojoj analizi dotiče velikog broja teorija i istraživanja, koja na različite načine pokušavaju da objasne uticaj tehnologija na društvo i mogućnosti koje tehnologija pruža pojedincu, kada je reč o održavanju starih i kreiranju novih društvenih odnosa. Rezultati prikazani u ovoj knjizi, govore u prilog teoretičarima koji u internetu ne vide glavnog ili jedinog krivca za sve otuđenijeg i atomiziranijeg pojedinca. Razlozi tog otuđenosti prema tome, ne leže samo u IKT, već u drugim modernizacijskim procesima. Dakle, iako IKT mogu doprineti iskorenjivanju pojedinca, oni mu u isto vreme omogućavaju da se ponovno reukoreni.

Na kraju, autoru se može uputiti nekoliko kritika kada je reč o istraživanju i određenim zaključcima

u ovoj knjizi. Kao jedna od kritika Petroviću, mogla bi se navesti činjenica da istraživanje koje je uradio nije rađeno na reprezentativnom uzorku. Iako sam Petrović u svom prikazu i analizi rezultata, nigde ne potencira mogućnost generalizacije, ostaje činjenica da istraživanje nije rađeno na uzorku koji bi omogućio donošenje zaključaka dobijenih rezultata na čitavu internet zajednicu Srbije. Pored metodoloških zamerki, ostaje nedoumica kako kategorizovati internet kao transmisioni i prokreativni, kada na njemu postoje aplikacije poput Viber-a koje imaju samo transmisionu funkciju i platformi poput Fejsbuka kod kojih su prisutne i jedna i druga. Iako obe aplikacije koriste internet i mogu se posmatrati poput već posmatranih blogova i foruma, karakteristika jednih je nepostojanje upravo one funkcije koja je internet izdvaja u odnosu na druge medije komunikacije.

Međutim i pored svih gore navedenih kritika, knjiga obogaćuje domaću sociološku literaturu i doprinosi proširenju naučnih saznanja, kada je reč ne samo o internetu, već i o ponašanju korisnika interneta u Srbiji. Činjenica da je knjiga pisana jezikom koji mogu razumeti ne samo naučnici, već i ljudi čije se primarno interesovanje ne odnosi na društvena istraživanja, govori u prilog značajnosti ove knjige ne samo za naučnu, već i za širu zajednicu.

Stefan Stefanović